

VSOR a jej odozvy v marxisticko-leninskej filozofii

OKTÓBER A ROZVOJ NAŠEJ MARXISTICKO-LENINSKEJ FILOZOFIE

ANDREJ SIRÁCKY, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Naše nové dejiny, osud našich národov, naša kultúra, veda, umenie, literatúra, filozofia, *vznik a boj našej komunistickej strany úzko a „osudovo“, ak možno tak povedať, súvisia s Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou*. Myslím si, a napísal som to vo svojej práci *Na prelome vekov*, že Októbrová revolúcia prekliesnila ľudstvu cestu z dneška do zajtrajška (a ďalej do nedohľadných obzorov) a posilnila pokrokové a revolučné sily a hnutia na celom svete, aby sa „historický“ spor medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou riešil dejinnou *pravdou socializmu a komunizmu*. Október r. 1917 nám ukázal *jasnú cestu k víťazstvu pokroku, nového sveta nad reakciou a starým svetom*. Na nás je, na boji robotníckej triedy a pokrokových síl sveta, aby, opierajúc sa o *vedecké a „historicky legitímne“ učenie Marxovo, Engelsovo a Leninovo* sa toto víťazstvo uskutočnilo v dejinných rozmeroch, a priviedlo ľudstvo z „*riše nutnosti do riše slobody*“. Októbrová revolúcia r. 1917 ukázala cestu, ako sa pokrokovým silám na čele s proletariátom podarí v boji *systémov a ideí* „absorbovať všetky dejinnotvorné prvky minulosti s tendenciami a hodnotami budúcich vekov“.

V tejto súvislosti sa pýtame, akú úlohu má *naša marxisticko-leninská filozofia v tomto zápase storočí — ba nového tisícročia našej planéty?*

Túto otázku, a vôbec otázku celého ideologického frontu (vedy, umenia, filozofie, tlače i propagandy) sme si my, malá hŕstka socialisticky zmýšľajúcich mladých študentov, postavili v dvadsiatych rokoch, keď sme r. 1922 kládli vo Voľnom združení študentov-socialistov zo Slovenska *základy formovania socialistickej inteligencie u nás*.

Nemôžem si pri tejto príležitosti nespomenúť na súdruhov V. Clemen-tisa, E. Urxa, J. Poničana, D. Okáliho, J. Dumína-Tomášika, L. Novomeského a neskôr aj P. Jilemnického, J. Rybáka, L. Szántóa a iných, ktorí sme sa, opierajúc o našu komunistickú stranu — *prvú* medzi triedne a ideologicky zaslepenou slovenskou inteligenciou „opovážili“ obdivovať „boľševické Rusko“ a hlásiť sa k revolúcii. Uvedomovali sme si, že Októbrová revolúcia znamená pre utláčanú robotnícku triedu a vykorisťovaný roľnícky ľud možnosť východiska z biedy a odvekej poroby — národnej i sociálnej.

V priaznivom pražskom prostredí, prostredníctvom profesorov sympatizujúcich s novým revolučným Ruskom, Z. Nejedlým, F. Krejčím, F. X. Šaldom, a s českými socialistickými spisovateľmi (I. Sekanina, J. Fučík, B. Václavík, J. Wolker, J. Seifert, V. Nezval, V. Vančura, A. M. Píša, I. Olbracht a i.) sme sa bližšie zoznámili s „ruskou skutočnosťou“. Treba uviesť, že naše vedecké, filozofické vedomosti sa vtedy opierali zväčša len o sprostredkované znalosti Marxových diel: poznali sme *Manifest komunistickej strany* a z Leninových spisov najmä významné dielo *Štát a revolúcia*. Známe nám boli ruské a sovietske literárne diela (V. Lu-načarskij, M. Gorkij, A. Blok, I. Babel', B. Pilňak, V. Ivanov, I. Erenburg, F. Gladkov, V. Majakovskij, S. Jesenin a i.).

Vedeli sme, že v Rusku r. 1917 nešlo len o pád cárizmu, absolutizmu, monarchie a zhnitého polofeudálneho spoločenského poriadku. Októbrová revolúcia — napísal som r. 1967 — priniesla „okrem základných ekonomických, politických, sociálnych zmien aj podstatnú, radikálnu zmenu v psychike, mentalite a aktivite ruského človeka“ [1, s. 156].

V časopise DAV sme sa kolektívne hlásili k revolučnému Rusku a vyslovovali sme obdiv nad tým, čo sa v Rusku deje. V našom „manifeste“ sme vystupovali proti triednemu útlaku a vykorisťovaniu, proti zhnitej tradícii, vyjadrovali sme svoju sympatiu s pracujúcimi a hlásili sme sa k socializmu. „Prichádzame s obžalobou voči inteligencii, ktorá sťa poddajná slúžka vstupuje v služby kapitálu. Mátie mysle davov heslami otrokáorskymi. To kričíme do uší a svedomia študujúcej mládeže. Z veľkej časti vychádza z chalúp pracujúcich a za kus chleba zrádza záujmy vlastných otcov a matiek“ [2].

Boli to v našich podmienkach „historické“ slová; v súlade s programom a bojom komunistickej strany vyzývali sme pracujúcich do zápasu v duchu „posvätných“ ideí a právd Veľkého októbra.

Neškodí, keď si tieto slová pripomenieme i na stránkach nášho časopisu, a upozorníme najmä našu mladú generáciu na pomery, aké vládli u nás pred šesťdesiatimi rokmi. Len malá hŕstka slovenskej inteligencie sa vtedy hlásila k Októbrovej revolúcii a veľká časť slovenskej inteligencie stála v ostrom, nemilosrdnom odpore k Októbru a revolúcii v Rusku.

Nebudem tu uvádzať známe historické fakty a údaje. Chcem len pripomenúť, ako časť pokrokovej socialistickej inteligencie spolu s robotníctvom a s jej vedúcou stranou, s. K. Gottwaldom, viedla ťažký boj proti triednemu útlaku, proti politike nepriateľskej ľudu a proti — po r. 1918 — popanštenej slovenskej buržoázii a malomeštiactvu.

Sústredím sa na súvislosti ideologické, myšlienkové a filozofické týchto ťažkých, ale na konci víťazných čias. Náš pohľad na túto už zapadlú minulosť svedčí o tom, ako len *filozofia úzko spätá so životom, spolu s literatúrou, tlačou a propagandou mohla plniť svoje dejinné poslanie*. Filozofia, ak má plniť komplexne a globálne svoju úlohu v deji-

nách našej spoločnosti a myslenia, musí byť vždy úzko spätá so životom, ako o tom vo svojich článkoch a úvahách v dvadsiatych rokoch najmä v DAV-e písal Ladislav Szántó. Ako *prvý* marxistický filozof u nás stál pevne *na pozíciách* robotníckej triedy a ustavične zdôrazňoval spätosť teórie, ideológie, politiky a praxe, i spojenie filozofie s prírodnými vedami a technikou. Bez fyziky, chémie, biológie nemožno — napísal L. Szántó už v dvadsiatych rokoch — hlbšie vnikáť do štruktúry a foriem hmoty, do podstaty objektívnej skutočnosti.

Ako v dvadsiatych rokoch, podobne aj dnes platia tieto myšlienky a potrebné je na ne nadväzovať — na veľké dedičstvo a posolstvo L. Szántóa, V. Clementisa, E. Urxa, L. Novomeského a ostatných davistov. Len tak sa budeme vedieť orientovať v kľbku zložitých — sociálno-politických i filozofických problémov, ktorých riešenie si vyžaduje od nás *nové myslenie*, stále tak zdôrazňované M. Gorbačovom.

xxx

Tažké časy, hroziace planetárnou katastrofou, nútia nás *vecne, objektívne, odvážne a nedogmaticky* analyzovať i naše vnútorné, socialistické pomery a ich väzby s ostatným svetom. Tento prístup si vyžaduje „*dvojitý pohľad*“: všímať si a realisticky hodnotiť všetky javy a procesy nášho socialistického vývoja (i tie negatívne) a súčasne odrážať všetky útoky a pokusy spochybňovať *základné, pevné osnovy*, ktoré spočívajú v tvorivej interpretácii Marxových, Engelsovych a Leninových myšlienok v podmienkach súčasnej etapy rozvoja socializmu.

Aby sme lepšie pochopili väzby medzi filozofickou činnosťou davisťov a medzi problémami marxisticko-leninskej filozofie v jej základných, svet vykladajúcich a svet meniacich rovinách, musíme sa vrátiť — v súvislosti s teoretickou prípravou Októbrovej revolúcie — k filozofickej tvorbe V. I. Lenina.

Lenin sa pri obhajobe a zdôvodňovaní revolučného jadra marxizmu *hlbšie zamýšľal nad zmyslom dejín*, nad hybnými silami a ideami spoločenského vývoja. V Marxových a Engelsovych stopách a v ich duchu hodnotil cez celé dejiny vznikajúce a zanikajúce systémy, doktríny, koncepcie a ideológie a pochopil veľkú *dejinnú pravdu*, že rozličné smery idealistické, filozofické v *podstate „mystifikovali“ celé ľudské dejiny a objektívnu realitu*.

Pre posúdenie každého javu, každej myšlienky v dejinách a spoločenskom vývoji bolo nevyhnutné si vyjasniť *vedeckosť, objektívnosť a relatívnu historickú pravdivosť* každej veci, javu a fenoménu. V. I. Lenin *tvorivo a originálne* rozvíjajúc marxizmus napísal, že ani v marxizme, ani v nijakej vede niet absolútnych právd, že niet ani absolútnej spravodlivosti, ani ničoho, čo by bolo nezávislé od času, priestoru a historického vývoja (3, s. 108). Lenin zdôrazňoval, že hranica („demarkačná

čiara“) medzi pravdou a mýtom je relatívna, dosť neurčitá, lebo treba *konkrétne* v čase a priestore veci, deje, udalosti „umiesťovať“. V inom prípade poznanie chápeme ako dogmu v najhoršom zmysle slova; takéto poznanie je mŕtve, nehybné, hotové „na večné časy“, a teda nepravdivé. Ale — zdôrazňoval V. I. Lenin, objektivnosť vedeckého poznania — „hranica“ medzi objektívnou a subjektívnou pravdou je predsa natoľko určitá, že nám umožňuje robiť rozdiel medzi našou filozofiou a medzi fideizmom, agnosticizmom a sofistikou. V duchu Leninových ideí a metód — čo má veľký význam aj pri odkaze Októbrovej revolúcie — treba postupovať pri kritike filozofických smerov, ktoré *v idealistickej, nereálnej a abstraktnej sfére blúznia o „absolútnej pravde“*.

Ani pokrok v prírodných vedách, ani nové epochálne objavy v astronómii, astrofyzike, astrochémií, v biológii, v genetike, v biotechnológii, v kybernetike, nič nemenia na marxistickej teórii o podstate hmoty, o jej premenlivých formách a štruktúrach, ani na koncepcii dejín spoločenského vývoja ako prírodno-historického procesu. Epochálne objavy v prírodných vedách i rozvoj socialistickej spoločnosti v posledných desaťročiach potvrdzujú líniu vytýčenú Hegelom — Marxom — Leninom, t. j. dialektickomaterialistické chápanie dejín, rovnako ako potvrdzujú chápanie hmoty ako objektívnej reality, ako *základného faktu všetkého jestvujúceho, faktu galaxií i života na našej planéte i existenciu človeka, jeho bytia a vedomia, i jeho postavenia vo vesmíre*.

Vychádzajúc z Leninovej filozofie, a stojac pevne na jeho koncepcii o absolútnej a relatívnej pravde a o vedeckej a racionálnej preváhe marxizmu nad fideizmom, môžeme vyvracať nielen staršie, ale i nové nemarxistické, v podstate idealisticko-mystické a subjektivistické filozofické smery (T. W. Adorno, M. Horkheimer, M. Heidegger, K. Jaspers, E. Bloch, ďalej K. Popper, T. Cliff, B. Barber, S. E. Toulmin, N. Hartmann, W. Becker atď., sem možno zaradiť s určitými výhradami aj „odpadlíkov“ od marxizmu R. Garaudyho, L. Althussera a i.).

Nesporne medzi uvedenými boli aj „veľkí myslitelia“, ale možno povedať, že pre ich *krajný subjektivizmus* (úsilie všetko zredukovať predovšetkým na javy vedomia, psychiky) nemohli podať, a ani *nepodali objektívne, pravdivé, vedecké svedectvo o dobe a človeku*.

Filozofi, mystifikujúci realitu sveta, neprenikli hlbšie do podstaty materiálneho „bytia“, pretože aj ich koncepcia človeka, aj ich kategórie o „večnej pravde“, o ničím neohraničenej slobode a spravodlivosti boli vlastne *absolutizáciou subjektu*. Aj ich „teória človeka“ bola abstraktno-subjektívna „formula“, utváraná špekulatívne a nezávisle od „toku“ dejín a pohybu myslenia. To je teória a koncepcia *človeka vôbec*, nezávislá od dejín, od spoločenského vývoja, od triednych a myšlienkových konfliktov a záujmů. Ich kritika historického materializmu sa obrátila proti nim samým: fakticky oni vyznávali v dejinách „teoretický antihumanizmus“.

Marxisticko-leninská filozofia je schopná ukázať *schodnú cestu* pre riešenie *globálnych, existenčných* problémov súčasného sveta. Ale tento „globálny a historický“ posun problémov filozofie do budúcnosti neznamená, že naša filozofia si nemá všímať najmä *základné problémy rozvoja socialistickej spoločnosti*. Sem patria do istej miery aj otázky „čisto“ filozofické (ontológia, gnozeológia, noetika, dialektika, axiológia, etika, estetika, i problémy praxe — i tej „každodennej“). Všetko, čo sa vynára pred nami a čo znamená prekonávanie relatívnej „stability“ reálneho socializmu, všetky problémy, ktoré súvisia so stratégiou urýchlenia nášho politického, ekonomického, sociálneho a kultúrneho vývoja, všetky tieto ciele, problémy, úlohy atď. majú aj svoj *filozofický aspekt*.

Základný vedecký výskum v celej duchovnej sfére, vo filozofii, súvisí s výskumom v spoločenských vedách (napr. vo väzbe so sociológiou, psychológiou, etikou, estetikou a i.) a súvisí s celkovým rozvojom našej spoločnosti. Pokiaľ máme na mysli špecifické problémy filozofie — okrem základných kategórií ontologických, gnozeologických, axiologických, etických, sociologických a i. — sú to *problémy dialektiky, jej aplikácií, otázky teórie a praxe, jeho prvkov, problémy analýzy, syntézy, konkretizácie a „verifikácie“ hodnôt spoločenského vývoja*. Dá sa povedať, že tieto „okruhy myslenia“ sa sústreďujú ako *centrálne témy* okolo človeka. Marxisticko-leninská teória človeka (jeho miesto a rozvoj v *kollektíve*, v spoločnosti, ale aj človek ako *svojrázny typ socialistickej osobnosti*) dotýka sa úzko — integračne — problémov sociológie, etiky, axiológie, psychológie, estetiky, ba dokonca aj prírodných vied. Život socialistickeho človeka, pravda, nezačal *dnes*. Musíme ho sledovať *v pohybe dejín*, v súvislostiach dnešných i minulých: to si vyžaduje *dôkladný a objektívny výklad — výskum dejín filozofického (ideologického) myslenia na Slovensku v kontexte československého vývoja*. Osobitnú pozornosť tu treba venovať — medziiným — aj zápasu o marxisticko-leninský charakter našej filozofie: jej „sporom“ s idealistickou filozofiou, s fideizmom, s klerikálno-fašistickou filozofiou a ideológiou, s „objektivistickou“ sociológiou a pod.

Filozofické výskumy a filozofická tvorba za posledné obdobie vôbec, ba možno povedať za uplynulých sedemdesiat rokov — dosiahla úspechy, ktoré — aj napriek nesporným nedostatkom znamenajú prínos v rozvoji marxistickej filozofie. Berúc do úvahy *celé toto obdobie* môžeme uviesť týchto súdruhov, ktorí sa o to zaslúžili: L. Szántó, E. Urx, S. Felber, I. Hrušovský, J. Cíger, V. Filkorn, J. Bodnár, M. Topolský, L. Hanzel, V. Cirbes, T. Halečka, R. Šíma, L. Holata, M. Žigo, V. Černík, V. Brožík, J. L. Veverka a mnohí ďalší filozofi mladšej generácie (D. Hajko, V. Kusin, F. Novosad, F. Mihina). V *Čechách* rozvíjali v priebehu toho istého času marxisticko-leninskú filozofiu najmä L. Štoll, L. Rieger, L. Svoboda, J. Poppelová, R. Richta, V. Ruml, L. Hrzal, J. Netopílik, J. Zelený, M. Huláková, J. Mužík a ďalší.

Celým obdobím sa ako hlavná myšlienka prelínalo spojenie teórie a praxe, filozofie, ideológie a politiky, filozofie a vied spoločenských, ale aj prírodných.

Nemôžeme uvažovať o problémoch filozofie — ako to stále zdôrazňujeme — nezávisle od *politických a spoločenských pomerov* — od roku 1917 a od Leninovej smrti. Filozofia za toto obdobie, najmä *sovietska filozofia a veda priniesla nové objavy, nové myšlienky, podnety, iniciatívy a inšpirácie*. Z veľkej plejády sovietskych filozofov uvádzame len najznámejších: G. V. Plechanova, A. V. Lunačarského, A. M. Doborina; ďalej sú to T. V. Konstantinov, B. M. Kedrov, F. N. Fedosejev, B. M. Mitin, V. F. Asmus, K. G. Judin, G. J. Glezerman, K. A. Lektorskij, M. F. Jovčuk, F. I. Ojzerman, K. A. Švarcmanová, A. I. Titarenko, I. T. Frolov a mnohí filozofi „širšej marxistickej orientácie“ (smerom k integračným väzbám).

Sovietska filozofia dosiahla za obdobie po Leninovej smrti úspechy, ktoré sú známe u nás i na celom svete. Obohacovala dedičstvo klasikov Marxa, Engelsa, Lenina, reagovala na zložitý a protirečivý vývoj sovietskej spoločnosti. Nesporne jestvovali aj problémy, spory i ostré diskusie, i scestné „zádrhy“, doktrínárske i doslovné (hypertrofia citátov), preberanie a netvorivé „rozvíjanie“ myšlienok a všeobecných pravd. To platí aj o našej filozofii. Ale napriek tomu možno povedať, že až na jednotlivcov, ktorí prešli v krízových rokoch do tábora pravice, sa z *triednych pozícií a od základných princípov marxisticko-leninskej filozofie neustupovalo*.

Netreba osobitne zdôrazňovať, že tvorivé riešenie problémov nie je ľahké; aj vo filozofii si vyžaduje okrem talentu, ideovej a politickej zorientovanosti vytrvalé úsilie, rozsiahle vedomosti, schopnosť hlbokého pohľadu a nadhľadu na skúmanú látku, i osobnú odvahu pustiť sa do riešenia *klúčových a globálnych problémov nášho vývoja, teórie i praxe (konkrétnej dialektiky) socialistickej spoločnosti*.

Má nám ísť o dôkladné prepojenie teórie a praxe aj pri výskume parciálnych problémov; treba si uvedomovať ich spojitosť s problémami globálnymi (napr. i filozofické aspekty vedecko-technického pokroku), a vždy mať na zreteli objektívne, dialektickomaterialistické chápanie sveta a dejín, *v ktorého centre je revolučná premena skutočnosti*.

Revolučná premena skutočnosti má hlboký zmysel aj pre filozofické bádanie. V súlade so slovami M. Gorbačova — „*globálna prestavba*“ je nadväzovaním na Október 1917 a na teoretické a praktické práce V. I. Lenina. Táto prestavba, stratégia urýchlenia má svoj *filozofický vplyv* na problémy ontologické, gnozeologické, ideologické, axiologické, sociologické, etické, estetické a pod. Nové myslenie, mechanizmus prestavby v duchu Veľkého októbra je *novou stratégiou a taktikou revolúcie*.

J. Fojtík v prejave k 40. výročiu založenia časopisu *Nová mysl* (23. apríla 1987 v Prahe) zdôraznil, že vo vývoji a zdokonaľovaní našej

socialistickej spoločnosti nemôžu platiť nijaké „administratívne“ zásady z „autoritárnych“ pozícií, z pozícií sily, ale musí byť *otvorený široký priestor pre nové myslenie*. Pri prehlbovaní socialistickej demokracie a samosprávy ľudu majú i naše spoločenské vedy, t. j. filozofia a ideológia *„viesť hlavný úder proti byrokratizmu a s ním na život a smrť spätého dogmatizmu so všetkými jeho javmi a oporami“*.

J. Fojtík povedal ďalej, že „nijaké princípy nie sú pre nás idoly“ a aj vo filozofii a ideológii sa majú uplatňovať „dialektické metódy analýzy sociálnej skutočnosti“. Je potrebné riešiť nielen základné, globálne filozofické problémy, ale treba hlboko teoreticky zovšeobecňovať fakty, rešpektovať realitu, pravdu. Ako zdôrazňoval V. I. Lenin, treba „predmet výskumu“ objektívne a konkrétne vysvetľovať, leba pravda je vždy konkrétna, i keď naše poznanie je na danom stupni vždy relatívne.

Nové myslenie znamená i pre našu filozofiu, pre jej ďalší rozvoj kráčať v šlapajách Veľkého októbra a v samej tvorbe odvážne, nedogmaticky odkrývať zákonitosti dnešnej i budúcej etapy našej socialistickej spoločnosti.

LITERATÚRA

1. SIRÁCKY, A.: Problémy a perspektívy socializmu. Bratislava 1972.
2. DAV, Zima, 1924, č. 1.
3. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy. Zv. II. Bratislava 1971.